

ΘΡΑΚΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΝΕΑΠΟΛΙΣ

Περὶ τὰ 12-20 χιλιόμετρα νοτιο-ανατολικῶς τῶν Φιλίππων, ἔκειτο ἐπὶ τῆς παραλίας ἡ Νεάπολις, ἀρχαιοτάτη πόλις, μετὰ τὸν Στυμόνος καὶ Νέστου ποταμοῦ. Ὁ Στράβων(1) λέγει περὶ αὐτῆς. «Παρὰ δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Στυμόνος καὶ Δατηνῶν πόλις Νεάπολις καὶ αὐτὸ τὸ Δάτον».

Παρὰ τὴν Νεάπολιν ἔκειτο ἡ Ἀντισάρα, ἣτις κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον ἦτο ἐπίγειον τῆς πόλεως Δάτου. «Ἀντισάρα ἐπίγειον Δατηνῶν, Ἡρωδιανός, Ἀντισάρα καὶ αὕτη πόλις.» Σήμερον τὴν θέσιν τῆς Ἀντισάρης κατέχει ἡ Παλαιὰ Καβάλλα (Ἐσχὴ Καβάλλα) ἢ Ἐλευθεραί, ἢ Ἐλευθερούπολις τῶν Βυζαντινῶν ὁ μοναδικὸς λιμὴν τῆς παραλίας, ταύτης, ἀπέχων 10 περίπου μίλια πρὸς δυσμὰς τῆς Νεαπόλεως. Πρὸς διάκρισιν δὲ τῆς Νεαπόλεως ταύτης ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης ἀποικίας τῶν Μενδαίων (2) εἰς τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῶν Ἀθηνῶν, ὀνομάζεται «Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν.»

Ἀπεῖχε δὲ ἀπὸ τῶν Φιλίππων κατὰ μὲν τὸ Ἱεροσολημιτικὸν Ὀδοιπορικὸν 10.000 βήματα κατὰ δὲ τὴν Tab. Peutingeriana 9.000 ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀκοντίσματος 9.000 εἰς βόρειον γεωγρ. πλάτ. 51-15 καὶ ἀνατ. μῆκ. 41-45 κατὰ τὸν Πτολεμαῖον(3)

Κατὰ ταῦτα ἡ Νεάπολις εἶναι ἡ σημερινὴ Καβάλλα καὶ ὄχι ἡ Παλαιὰ Καβάλλα ἢ αἱ Ἐλευθεραί, ὅπως πολλοὶ νομίζουσιν, (4) καθ' ὅσον ἐκείως εἶπομεν ἀνωτέρω, ἔκειτο ἡ Ἀντισάρα, τὸ ἐπίγειον τῶν Δατηνῶν. Ἄλλως ὁ Στράβων λέγει ὅτι ὁ Στρυμονικὸς κόλπος ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Νέστου, τὸν ὁποῖον «πρὸς βορρᾶν ἀφορίζει ἡ Νεάπολις.» Ἐνταῦθα ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων ὑπῆρχε Ρωμαϊκὴ κώμη, ὅπου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὀνομάζεται «Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν.»

Περὶ τῆς ἀκριβοῦς τοποθεσίας τῆς Νεαπόλεως, μεγάλη διαφωνία ἐπικρατεῖ μετὰ τῶν νεωτέρων συγγραφέων. Ὁ Perrot (6) τοποθετεῖ αὐτὴν ὅπου ἡ Παλαιὰ Καβάλλα, τοῦτου δὲ τὴν γνώμην ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Δήμιτσα (7). Ὁ δὲ Heuzey (8) τοῦ

ὁποῖου ἀσπαζόμεθα τὴν γνώμην ἐπὶ τῆς νῦν Καβάλλας. Ἄλλως τε ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς Καβάλλας ἢ τῶν Ἐλευθερῶν ἔκειτο ἡ Ἀντισάρα τὸ ἐπίγειον τῶν Δατηνῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Στράβων(10) ἐκεῖ τοποθετεῖ αὐτὴν λέγων ὅτι ὁ Στρυμονικὸς κόλπος ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Νέστου, τὸν ὁποῖον «πρὸς βορρᾶν ἀφορίζει ἡ Νεάπολις.»(11)

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς διαφωνοῦσιν ὄχι μόνον οἱ νεώτεροι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Ὁ Στράβων (12) θεωρεῖ αὐτὴν ὡς πόλιν καὶ ἴδρυμα τῶν Δατηνῶν καὶ ἄλλους, τὴν Νεάπολιν ἴδρυσεν ὁ Καλλίστρατος στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων τῷ 360 π.χ. «Νεάπολις (κατὰ ταύτην Δάτον) πόλις Ἑλληνική, ἣν ὠκίσσε Καλλίστρατος Ἀθηναῖος.»(13) Ὁ Καλλίστρατος οὗτος φησὶς ἂν ἦλθεν εἰς τὴν Θάσον, ὁπόθεν αὐτοὺς μὲν προέτρεψε νὰ ἰδρῦσῃ τὴν πόλιν Δάτον, αὐτὸς δὲ ἰδρυσε τὴν Νεάπολιν. Ἄλλ' ὁ Καλλίστρατος οὗτος ὁ Ἀφιδνεὺς ἤκμασεν οὐχὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου π.χ. αἰῶνος, διὰ τοῦτο ὁ Perrot θεωρεῖ τὴν Νεάπολιν ὡς ἀποικίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θασίων.

Κατ' ἄλλους ἦτο προγενεστέρη τοῦ Καλλιστράτου, ἀναφερομένη ὡς μία τῶν συμμαχικῶν πόλεων, τῶν Ἀθηναίων πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ

πολέμου, καὶ φόρου ὑποτελῆς αὐτῶν, ὡς φαίνεται εἰς τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους, μολονότι ἐκτὸς τοῦ Στράβωνος, δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ ὧν ἀρχαιοτέρων αὐτοῦ, Ἡροδότου Θουκυδίδου καὶ ἄλλων.

Σώζονται δὲ καὶ δύο ψηφίσματα τῶν Ἀθηναίων ὑπὲρ τῶν Νεαπολιτῶν, τῶν ὁποίων τὸ μὲν χρονολογεῖται ἀπὸ 410 π.χ. τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ 356 (14). Τὰ δὲ ἀναφερόμενα εἰς τὸν Καλλίστρατον, μᾶλλον δύνανται νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν Δάτον παρὰ εἰς τὴν Νεάπολιν.

(1) Στράβ. VII, 331, 36.

(2) Ἡροδ. VII. 123. Νέης πόλεως, ὅπως ὀνομάζει αὐτὴν ὁ Ἡρόδοτος. Βλέπε σχετικὸν κεφάλαιον.

(3) Πτολεμ. Γεωγρ. III, 12, 7

(4) Ὁ Perrot ἐν τῷ συγγράματι αὐτοῦ Daton, Neapolis, Les ruines de Philippes, τοποθετεῖ αὐτὴν ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς.

(5) Πτολεμ. Γεωγρ. III, 12, 7.

(6) Perrot αὐτόθι

(7) Μ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, σελ. 754.

(8) Mission archéologique de Macedoine

(9) Στράβ. VII, 331, 32. IV

(10) Προβλ. καὶ Πλιν. Φυσ. ἱστορ. IV, 42

(11) Στράβ. VII, 331, 36,

(12) Σκύλαξ, 67,

ΘΡΑΚΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΝΕΑΠΟΛΙΣ (συνέχεια)

Ἡ Νεάπολις ταχύτατα ἀνεδείχθη καὶ ἀπέβη μία τῶν σημαντικωτάτων πόλεων τῆς Θρακικῆς παραλίας, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν Φιλίππων, τῶν ὁποίων ἦτο λιμὴν.

Ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων, ἐπὶ Φιλίππου ἐναυλόχει ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων ἐξ 20 τριήρων, ὡς ἀναφέρει ὁ Πολύαινος. (1) «Χάρης περὶ Νεάν πόλιν ἐναυλόχει τριήρεις ἔχων εἴκοσιν.» Ἐν τῷ αὐτῷ λιμένι ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐστάθμευον καὶ οἱ στόλοι τῶν Ῥωμοίων Δημοκρατικῶν. (2) Ἐκεῖ δὲ κατὰ τὸν Heuzey ὑπῆρχε καὶ Ῥωμαϊκὴ ἀποικία, ὅπου πολλαὶ ἐπίσημοι Ῥωμαϊκαὶ οἰκογένειαι ἐγκατεστάθησαν χάριν ἐμπορίου.

Ἐπίσης ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκστρατεία τοῦ ὑπάτου Μανλίου Βούλσου κατὰ τοῦ Ἀντιόχου, ἀργότερον δὲ μνημονεύεται ὡς ἐπίνειον τῶν Φι-

λίππων. Ἠτύχησε δὲ ἐκ τῶν πρώτων νὰ δεχθῇ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ Σίλαν (3) κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ περιοδείαν, ἐξ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ἡ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων μετονομασία αὐτῆς εἰς Χριστούπολιν.

Μέχρι τοῦ ἔκτου καὶ ἐβδόμου αἰῶνος ἡ πόλις ἠκμαζε φέρουσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα.

Ἡ πόλις ἀναφέρεται αὐτὴν εἰς μίαν τῶν 32 πόλεων τοῦ πρώτου τμήματος τῆς Μακεδονίας, καθὼς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (5).

Ἐκτοτε σπανίως ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886-912) μνημονεύεται ὑπὸ τὸ ὄνομα Χριστούπολις, ὑπ' αὐτὸ δὲ ἀναφέρεται παρ' ὄλων τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων.

Παρ' αὐτὴν καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἀναφέρεται καὶ ἄλλη πόλις κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπὸ τὸ ὄνομα Χρυσούπολις. Φαίνεται ὅμως ὅτι πρόκειται περὶ συγχύσεως καὶ ὅτι ἡ Χρυσούπολις αὕτη δὲν εἶναι ἄλλη, παρὰ αὕτη ἡ Χριστούπολις.

Τὴν Χριστούπολιν κατέστησαν οἱ Βυζαντινοὶ κλεῖδα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἀπασα δὲ ἡ ἑκτασις ἀπὸ τῆς Χριστουπόλεως, μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου, ἐκαλεῖτο: Στεγὰ Χριστουπόλεως. Ταῦτα δὲ εἶναι αἱ περιώνυμοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα «Πύλαι Σαλπαιῶν.»

Τὸ 1307 ὠχύρωσεν αὐτὴν ὁ Ἀνδρόνικος διὰ μακροῦ τείχους ἔκτεινόμενον ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τῆς ἀκροπόλεως τοῦ παρακειμένου ὄρους εἰς τρόπον ὥστε οὐδεὶς νὰ δύναται παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Αὐτοκράτορος, νὰ μεταβαίνῃ ἀπὸ τῆς Μακεδονίας εἰς Θράκην καὶ τὰνάπλιν. (6) «Τὸ περὶ τὴν Χριστούπολιν (Καβάλαν,) μακρὸν τείχος ἔκτισεν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ παρακειμένου ὄρους ἀκρωνυχίας, ὡς ἄβατον εἶναι τὸ χωρίον, καθάπερ μὴ βουλομένῳ τῷ βασιλεῖ τοῖς τ' ἐκ Μακεδονίας εἰς

Θράκην ἐθέλουσι διαβαίνειν, τῆς ἀπὸ Θράκης εἰς Μακεδονίαν»

Ἡ Χριστούπολις προσείλκυσε τοὺς Γενουάτας, οἱ ὅποιοι κατέλαβον αὐτὴν, ἀναδειξάντες αὐτὴν ἐμπορικὸν λιμένα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας.

(1) Πολυαίνου, ΙΥ, 222.

(2) Ἀππιανοῦ, Ἐμφύλ. ΙΥ, 106.

(3) Πράξ. Ἀποστ. ΧΥΙ, 11. Ὁ Σίλας οὗτος εἶναι διάσημος προσωπικότης τῆς πρώτης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. (Πράξεις, ΧΥ, 22). Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρεται πάντοτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ συντετημένως, Σίλας, ἐνῶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (β' Κορινθ. Ι, 19, Θεσσαλον. Ι, 1, β, Θεσσαλον. Ι, 1) ὀνομάζει αὐτὸν Σιλουανόν. Ἐκ τοῦ διπλοῦ τούτου ὀνόματος συμπεραίνεται ὅτι ἦτο ἐκ τῶν Ἑλληνιζόντων Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον συνέτεμον τὰ Ῥωμαϊκὰ αὐτῶν ὀνόματα, Silvanus-Σίλας

(4) Ἱεροκλέους Συνέκδημος 640,

(5) Κ. Πορφυρογεννήτου, Περι Θεμάτων ΙΙ, 49, 19.

(6) Νικηφόρου Γρηγορά, VII, 61

ΘΡΑΚΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΝΕΑΠΟΛΙΣ (συνέχεια)

Ἀπὸ δὲ τῶν Γενοατῶν τούτων φαίνεται ὅτι ἔλαβε καὶ τὸ σημερινὸν αὐτῆς ὄνομα, Καβάλλα.(1) Ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ὀλίγον ἀνατολικῶς τῆς Καβάλλας, παρὰ τὴν σημερινὴν Κεραμωτὴν ἔκειτο σταθμὸς τις Ἀκόντισμα ὀνόματι, ὅπου ἐπὶ τῶν Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων ἐγένετο μεταλλαγὴ ἵππων. Πολὺ πιθανὸν ἔκ τούτου νὰ ὠνομάσθῃ καὶ ἡ Χριστούπολις Καβάλλα καὶ ὄχι ἐκ τοῦ περιφήμου ἵππου τοῦ Ἀλεξάνδρου Βουκεφάλα ὅπως συμπεραίνει ὁ Πέτρος Μπελλὸν περιηγηθεὶς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὸν 16 αἰῶνα, ἢ καὶ πολὺ πιθανώτερον ἔνεκα τῆς τοποθεσίας αὐτῆς κειμένης ἐπὶ βράχου προεξέχοντος εἰς τὴν θάλασσαν, ὅστις δίκην ἱπλέως ἐπικαίθηται αὐτῆς.

Ἡ Καβάλλα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1381, ἀλλ' ἦτο ἔρημος καὶ ἐντελῶς κατεστραμμένη. Ἀπωκίσθη δὲ ὑπὸ Σολεῦμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, (1520-1566) ὑπὸ Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους μετέφερον ἐξ Οὐγγαρίας.(2)

Τῶν Τουρκικῶν χρόνων σώζεται τὸ ὑδραγωγεῖον αὐτῆς στηριζόμε-

νον ἐπὶ διπλῆς σειρᾶς ἀψίδων, ὑπερκειμένων ἀλλήλων διὰ τοῦ ὁποίου καὶ σήμερον ἀκόμη ὑδρεύεται ἡ πόλις. Τοῦτο ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς Ἰβραὶμ Πασσᾶ ἐπὶ Σουλεῦμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς καθὼς καὶ τὸ σωζόμενον τέμενος καὶ ὁ ξενῶν.

Ἐν Καβάλλα ἀνευρέθησαν ἀρχαιοτήτες τινες καὶ ἐπιγραφαί, ἀλλ' αὐταὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προέρχονται ἐκ τῶν ἑρειπίων τῆς Νεαπόλεως, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τῶν κατοικῶν καλοῦνται Ἐσκῆ Καβάλλα ἢ τοὶ Παλαιὰ Καβάλλα, ἢ ἐκ τῶν Φιλίππων(3) τῶν ὁποίων τινὰς, ὡς λέγει, εὗρεν ὁ Bellon καὶ ἀνέγραψεν.

Ἐκ τινος τετραστίχου ἐπιγραφῆς ἀνακαλυφθεῖσης ἐν Καβάλλᾳ γίνεται γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς, ἢ τοὶ Παρθενῶν, κείμενος ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς. Οὗτος ἰδρύθη οὐχὶ ὑπὸ τῶν Θασίων, οὔτε ὑπὸ ἀποίκων ἐκ τῆς γειτονικῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀθηναίων οἵτινες μετέφερον εἰς τὴν ἀποικίαν αὐτῶν καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν. Τοῦ Παρθενῶνος τούτου σώζεται Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ κιονόκρανον ἐκ λευκοῦ

ἔγχωρίου μαρμάρου, ὑπενδυμίζον τὰ κιονόκρανα τοῦ ἐν Ἀθήναις Παρθενῶνος. (4)

Παρὰ τὴν Καβάλλαν, ἔκειτο πηγὴ τις ὀνόματι Βασιλακίου βρούσις 25 στάδια περίπου ἀπέχουσα αὐτῆς, τανῦν Βασιλάκιον.

Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς, (5) ἀναφέρων τὴν Χρυσούπολιν λέγει: «Κατ' αὐτὴν τὴν Χρυσούπολιν ἐκτυφλοῦσιν αὐτὸν (Βασιλάκιον τὸν ἐπαναστάτην), ὡς ἐκ τότε τὸν τόπον ἐκείνον τὴν βρούσιν τοῦ Βασιλακίου γενέσθαι». Ἐπίσης καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνῆ, (6) ἀναφέρει τὴν πηγὴν ταύτην λέγουσα. «Περί τι χωρίον Χλεμπίνα καλούμενον, ἀπαγαγόντες ἐγγὺς τῆς ἐν αὐτῷ πηγῆς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἔροσθησαν» ἢ καὶ μετὰ τῆς δευροῦ ἡ πηγὴ Βασιλακίου κεκλήθηται.»

Ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος οὗτος ὑπῆρξε μάγιστρος ἐπὶ Ρωμανοῦ Δ' τοῦ Διογένοους καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, διακριθεὶς εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Σελτσουκίδου Σουλτάνου Ἄλπ-Ἀρσλάν ἀγῶνας. Συλληφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ αἰχμάλωτος ἀφῆθη ἐλεύθερος. Ὅταν τῷ 1078 Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς μόλις εἰκοσαετῆς διωρίσθη ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου Δομέστιχος τῶν Σχολῶν τῆς Δύσεως, ἦτο Ἄρχιστράτηγος, ὁ Βασιλάκιος συμπράττων μετὰ τοῦ Βρυεννίου, ἐστασίασε κατὰ τοῦ Βασιλέως. Ὁρμήσας δὲ ἐκ Δυρραχίου, προήλασε

μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων ἀξιόλογον στρατόν, ἀποτελούμενον ἐκ Φράγκων, Βουλγάρων, Ἑλλήνων καὶ Ἀρβανιτῶν, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἀναφέρεται διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση. Ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος, ἐνίκησεν αὐτὸν περὶ τὸν Ἀξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ αὐτὸν δι' ἐπιεικῶν προτάσεων. Ἀλλ' ὁ Βασιλάκιος ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Ἀλεξίου καὶ κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἀλλ' οἱ Θεσσαλονικεῖς παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅστις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ αἰχμάλωτον καὶ τὸν Βασιλάκιον. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως παρέλαβον τὸν Βασιλάκιον καὶ ὀδηγήσαντες παρὰ τὸ χωρίον Χλεμπίναν παρὰ τὴν Καβάλλαν, ἐτύφλωσαν αὐτὸν κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως, ὅπως εἶπομεν ἀνωτέρω.

1) Not. Episcopatum Ἐκδ. Parthey, σελ. 239 «Χριστούπολις ἦτο Καβάλλα»

(2) Βαπορίδου Ἱστορία τῶν Σουλτάνων Τόμ. Α' σελ. 31.

(3) Μ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, σελ. 755

(4) Πλειότερα περὶ τοῦ Παρθενῶνος τούτου, καὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτοῦ, βλέπε, Μ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, σελ. 759 καὶ ἐξῆς.

(5) Μιχαὴλ Γλυκᾶ, Βιβλ. ΙΥ.

(6) Ἄννα Κομνηνῆ, Βιβλ. Ι, σελ. 34, ἔκδ. Γέουβνερ,